

FODOR PÁL

Hiúzprém és szántó föld: egy oszmán-török adóbérlő vagyona a 17. század elején

A 16–17. század fordulóján az oszmán társadalom valószínűleg legtöbbet szidott figurája az adóbérlő (*mültezim*) volt. Adóbérlőket már a 15. századtól alkalmaztak a központi kincstár kezelésében lévő jövedelmek beszedésére, de szerepük a 16. század utolsó harmadát követően minden korábbit felülmúlóan fontossá, mondhatni nélkülözhetetlenné vált. Ez nagyjából négy új fejleménynek volt köszönhető: 1. a szultáni vagy koronabirtokok állományának lassú, de biztos növekedése; 2. a főhivatalok adóbérlettel összekötött adományozása; 3. az odzsakliknak nevezett testületi birtokok kifejlődése; 4. a vállalkozási formák térnyerése a hagyományos adóbérleti rendszeren belül, vagy másképpen kifejezve: a közigazgatási funkciók adóbérlettel történő összekapcsolása. Mindez egyre több pénzügyi vállalkozót igényelt, egyre összetettebb üzleti láncolatokat hívott életre, és fordítva: a pénzügyek mind nagyobb része került vállalkozó adóbérlők ellenőrzése alá. A utóbbiak körébe tartoztak a názirnak (*nazır*) nevezett ellenőrök is, akik eredetileg az adóbérletek működését felügyelték. Legfontosabb feladatuk az volt, hogy átnézzék és hitelesítsék a vállalkozók elszámolásait. Ennek során gyakran vállaltak kezességet az adóbérlőkért, és nyújtottak hiteleket az adóbérlet finanszírozásához (az is megesett, hogy mindezen túl az általuk ellenőrzött adóbérlő nevében pénzbeszedőként jártak el). Ebből az összetett funkcióból nőtt ki a századfordulóra a „(nagy)vállalkozó ellenőr” (*nazır-i mültezim*) típusa, aki a „normális” adóbérlőkhöz hasonlóan nyílt versenyben, előleg fejében, többletbefizetés ígéretével és kezesek felmutatása ellenében nyerte el megbízatását. A joghatósága alá tartozó adóbérletek száma szintén növekedésnek indult (akár egy egész kormányzóság összes adóbérlete hozzá tartozhatott), ezért azokat vagy azok egy részét előleg stb. fejében alvállalkozóknak adta ki. A názirok által ellenőrzött egységek egy része hamarosan szervezeten is kivált a korábbi struktúrából, és a tartományi kincstartó, a defterdár alá rendelt, különálló pénzügyigazgatási egység (*nezaret*) lett belőle.¹

1 A témáról részletesebben ld. Fodor Pál: Vállalkozásra kényszerítve. Az oszmán pénzügyigazgatás és hatalmi elit változásai a 16–17. század fordulóján. Bp. 2006. (História könyvtár. Monográfiák 21.), főleg: 75–124.

A korabeli oszmán értelmiség az adóbérlőt a legsötétebb színekkel festette meg, és a „klasszikus” társadalmi rend aláásójaként ítélte el.² Visszatérően vádolta azzal, hogy összeharcsolt vagyonából állami hivatalokat vásárol magának, s ezzel lezülleszti a korábban jól működő államapparátust. Ennek fényében még furcsább, hogy miközben a csúcselithez tartozó, politikai hatalommal is rendelkező pénzügyér-nagyvállalkozó típusáról már van némi képünk,³ a vállalkozók derékhadáról, az általuk elért gazdasági eredményekről és vagyonosodásukról igen keveset tudunk. Ezért tűnt számomra különösen érdekesnek az a forrás, amelyet az isztambuli miniszterelnökségi levéltárban találtam egy vidéki názir vagyonáról. A szóban forgó irat egy úgynevezett „hagyatéki leltár” (*defter-i muhallefat*), amelyet bizonyos Haszán aga vagyonáról vettek fel 1602-ben.⁴ Az illetőről csak annyit tudunk meg, hogy a kelet-közép-görögországi Talanda⁵ (kis)városban (*kasaba*) lakott, názirként, vagyis pénzügyi ellenőrként dolgozott, a Talandától nyugatra található Szalonában⁶ halt meg és ott temették el. Nem tudjuk, milyen formában látta el hivatalát, de az elmondottak fényében biztosra vehető, hogy ő is a vállalkozó adóbérlők széles táborához tartozott. Teljes összhangban áll az ilyen körökben megszokottakkal, hogy tartományi hivatalnok létere magának udvari müteferrika, fiának pedig csaus tisztséget szerzett.⁷ A lakóhely és az iratban felsorolt birtokok az agribozi szandzsákhhoz tartoztak, így elképzelhető, hogy Haszán aga ennek az alkormányzóságnak az adóbérlőit ellenőrizte.⁸ Arra sem derül fény, hogy milyen okból avatkoztak be az állami szer-

2 *Ali Kemalî Aksüt*: Koçi Bey risalesi. İstanbul, 1939. 40., 54., 70.

3 Pl. *Fodor Pál*: Üvejsz pasa hagyatéka. Pénzügypolitika, vagyonelkobzás és az oszmán hatalmi elit a 16. század végén. Történelmi Szemle 44(2002) 209–253. (A tanulmány 2004-ben jelent meg.)

4 İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri, III. Mehmed, № 51. A hagyatéki defterek (*muhallefat* vagy *tereki defterleri*), amelyek többnyire az ún. kádi-protokollumokban (*kadı sicilleri*, *şerîye sicilleri*) maradtak fenn, az utóbbi pár évtizedben az oszmán társadalom- és gazdaságtörténet fő forrásai lettek. E kútfőre annak idején Fekete Lajos irányította rá a figyelmet: *Fekete Lajos*: Egy vidéki török úr otthona a XVI. században. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 15(1959) 87–106. A velük kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat kiválóan összefoglalja *Gerelyes Ibolya*: A török hagyatéki leltárak művelődéstörténeti tanulságai. Keletkutatás 1987. tavasz 83–93. A nemzetközi szakirodalomból néhány alapvető munka: *Ömer Barkan*: Edirne askeri kassami'na âit tereke defterleri (1545–1656). *Belgeler* 3(1966) 5–6. sz. 1–479.; *Hüseyin Özdeğer*: 1463–1640 yılları Bursa şehri tereke defterleri. İstanbul, 1988.; *Said Öztürk*: Askeri kassama âit onyedinci asır İstanbul tereke defterleri (szojoeonomik tahlil). İstanbul, 1995., különösen a 28–29. oldalon hivatkozott irodalom.

5 Ma Atalánti, az Északi-Éviai-öböl közelében.

6 Ma Amphissza, Delphoi közelében.

7 Müteferrika: a szultán és más magas méltóságok udvartartásának tagja. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı*: Osmanlı devletinin saray teşkilâtı. Ankara, 1984. 428–431. Csauş: a birodalmi tanács apparátusának tagja, parancskézbesítői, hírnöki, követi, kísérei feladatokkal; a központi méltóságok és a tartományi kormányzók mellett külön csauşok szolgáltak. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı*: Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı. Ankara, 1984. passim.

8 Uyanerre utal, hogy két agribozi pénzügyi ellenőr (*müfettiş*) is feltűnik a közreműködők között. Agriboz (a török szakirodalomban jobbra Eğriboz alakban) mai neve Khalkisz, Euboea/Negroponte (ma Évia) szigetének nyugati, a szárazföldhöz legközelebbi nyúlványán fekszik. Korsza-

vek (kádik és pénzügyi ellenőrök, a tartományi előkelők és a földközi-tengeri flotta főadmirálisa) a hagyatékok sorsába. Erre általában akkor került sor, ha vagyonmegosztási viták miatt az örökösök ezt kifejezetten kérték, vagy ha ezt kívánta meg a kiskorú örökösök érdekeinek védelme. Ugyancsak azonnali állami beavatkozást vont maga után, ha az illető akár egy fillérrel is tartozott a kincstárnak. Ilyenkor – kikiáltók vagy alkuszok közreműködésével – elsőként a könnyen fellelhető javakat adták el a piacokon, és a bevételből törlesztették az elhunyt adósságait.⁹ Több mint valószínű, hogy itt az utóbbi esettel állunk szemben.

Ha ezek után megnézzük, mit gyűjtött és halmozott fel halála napjáig a hagyatékozók, akkor azt látjuk, hogy kiválóan teljesített. Személyes tárgyai (háztartási eszközök, berendezési tárgyak, ruhafélék, szövetek, prémek, takarók, lószerszámok, fegyverek stb.) akkora értéket (141 466 akcse) képviseltek, hogy pusztán ezek birtokosaként is kiváltságos embernek érezhette magát, hiszen egyes vélemények szerint az oszmán társadalomban a 100 ezer akcsés és annál nagyobb vagyonok tulajdonosai már gazdagnak számítottak.¹⁰ Ám ha ehhez hozzáadjuk a 32 132 akcsényi készpénzt, a 48 000 akcsét érő ló-, öszvér- és teveállományt, akkor máris 200 ezer akcse felett járunk. A pénzbeli ellenérték nélkül felsorolt ingatlanokkal, mezőgazdasági üzemekkel és állatállománnyal együtt Haszán aga teljes vagyona valahol 300–500 ezer akcse között lehetett, sőt az sem kizárt, hogy elérte az utóbbi összeget. Ennek mértékét és jelentőségét akkor érthetjük meg jobban, ha más, korabeli adatokkal vetjük össze. Az 1545–1659 közötti időszakból kiadott edirnei katonai hagyatékokat megvizsgálva azt találjuk, hogy a 175 főből 31-é (17,7%) haladta meg az 500 ezer akcse, illetve 7 főé (4%) az 1 millió akcse értéket. A S. Öztürk által közreadott 17. századi isztambuli katonai hagyatékok a következő képet mutatják: az ezer főből 109 (10,9%) vagyona haladta meg a 300 ezres határt, míg az 500 ezrest mindössze 69-é (6,9%).¹¹ Mindezek alapján Haszán agát kiugróan sikeres (üzlet)embernek tekinthetjük, aki vagyoni szempontból a korabeli oszmán társadalom legfelső rétegeibe kapaszkodott fel. Ezt az értékelést támasztja alá az is, hogy eredetileg 8 rabszolgát (2 férfit, 6 nőt) birtokolt, amit tudvalévőleg csak a legtehetősebb oszmánok engedhettek meg maguknak.¹² Teljesítményének valódi értékét természetesen ak-

kunkban alkormányzóság központja, amelynek területe Közép-Görögországra és az Attikai-félszigetre is kiterjedt, és hat vagy hét bírósági kerületre (*kaza*) oszlott. Talanda/Atalánti és Szalona/ Amphissa egyaránt kádi-székhely volt. *Evangelia Balta: Rural and Urban Population in the Sancak of Euripos in the Early 16th Century*. Athens, 1992. 57–77.; *Machiel Kiel: Eğriboz*. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. X. Dümetülcendel–Elbise. İstanbul, 1994. 491–493.

9 A hagyatékokkal kapcsolatos eljárásokra ld. *Claudia Römer: Zu Verlassenschaften und ihrer fiskalischen Bearbeitung im Osmanischen Reich des 16. Jhs*. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 88(1998) 185–211.

10 *Fodor P.: Vállalkozásra kényszerítve* i. m. 142.

11 *Ó. Barkan: i. m.* 460–471.; *S. Öztürk: i. m.* 138–139., 144., 438–493., 485. További adatok: *Fodor P.: Vállalkozásra kényszerítve* i. m. 142.

12 *Y. Hakan Erdem: Slavery in the Ottoman Empire and its Demise, 1800–1909*. Oxford, 1996. 16–17.

kor tudnánk még pontosabban meghatározni, ha sok más pályatárs eredményével vethetnénk össze.

Haszán aga hagyatékának nemcsak összecszerűségében, hanem összetételében is van egy-két figyelemre méltó vonása. Az egyik az ingatlanok és főleg a csiftlikeknek (*çiftlik*) nevezett gazdaságok meglepően magas száma. Az oszmanisztikai szakirodalomban korábban nagy viták zajlottak arról, hogy mikor kezdődött el a monokultúrás, (kül)piacra termelő mezőgazdasági nagyüzemek, az úgynevezett csiftlikek kialakulása, és mikor, miképpen bontotta fel ez a folyamat a kisparaszti termelést. A manapság mérvadó álláspont szerint a csiftlikek még a 18. században is szerény helyet foglaltak el az oszmán mezőgazdaságban, és elsősorban belső okokból jöttek létre, anélkül, hogy gyökeresen átalakították volna a hagyományos termelési szervezetet.¹³ A politikai hatalom képviselői a föld helyett inkább a parasztok feleslegének elsajátítására törekedtek, s mivel ehhez viszonylag könnyen hozzájuthattak, kevéssé nyúltak hozzá az előbbihez. Ha mégis megtették, akkor sem a parasztok elűzésével, hanem eladósításukkal és földre vonatkozó jogcímeik elbitorlásával próbálkoztak, amivel függőségbe taszíthatták és súlyos feltételeket támasztva kvázi-tulajdonosokból bérlőkké (részesművelőkké) fokozhatták le őket. De még ennél is régebbi, vonzó módja volt a csiftliképítésnek a műveletlen vagy üresen hagyott földek (re)kultivációja, a közföldek megszerzése és kisajátítása, vagy éppen szőlők és gyümölcsösök összevásárlása. Az új rendszer elemei (köztük az adóbérlés ürügyén a paraszt és az állam közé ékelődő járadékigénylők) a régin belül jelentek meg, és csak fokozatosan nyertek teret.¹⁴ Kétségtelen ugyanakkor, hogy a 16. század végi, 17. század eleji lázadásokkal és háborúkkal együtt járó belső felfordulás és a parasztok tömeges elmenekülése csábító lehetőségeket kínált a hatalmasoknak, és nagy csiftlikalakítási hullámot indított el.¹⁵

Ahol létrejött, ott a csiftlik a következő képet mutatta. Központjában néhány lakóépület, szoba, esetleg konyha, fürdő, mindenekelőtt pedig számos gazdasági épület (istálló, csűr, fészter, pajta, hombár stb.) állt, amelyekben nagy mennyiségű gabonát (búzát, árpát, kölest stb.) tároltak. A gazdálkodás elmaradhatatlan, gyakran legfontosabb része az állattartás volt: többnyire juhnyájakkal, tehén- és bivalycsordákkal, ménesekkel és méhesekkel találkozunk. Gyakran tűnnek fel a csiftlikeken kertek és szőlők, ritkábban malmok, és az egészet kiterjedt szántók egészítik ki.

13 Kitérő áttekintést ad *Gilles Veinstein*: On the Çiftlik Debate. In: *Landholding and Commercial Agriculture in the Middle East*. Ed. by Çağlar Keyder–Faruk Tabak. New York, 1991. 35–53., 200–203.

14 *Bruce McGowan*: *Economic Life in Ottoman Europe. Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600–1800*. Cambridge–Paris, 1981. 56–79., 137–141.; *G. Veinstein*: i. m. 37–41.

15 *Ö. Barkan*: i. m. 47–58. Egy 1609. évi szultáni „igazságosztó levél” (*adaletname*) részletes információkkal szolgál erről, és hároméves türelmi idővel elrendeli az elmúlt tíz évben létrehozott csiftlikek felszámolását és a telkek visszaadását a hazatérő parasztoknak: *Halil İnalçık*: *Adâlet-nâmeler*. Belgeler 2(1965) 3–4. sz. 126–127.

Hagyatéki leltárának tanúsága szerint Haszán aga – bár valószínűleg nem ekkor kezdte a birtokok gyűjtését – szintén alaposan kihasználta a háborús konjunktúrát, és 1602-ben bekövetkezett halálakor egy nagyobb és egy kisebb csiftlikközponttal (Kirdanics és Valdedzs), állattartó (vízibivaly, ló, ökör) teleppel, birka- és kecskenyájakkal, valamint hatalmas szántóterülettel rendelkezett. Az utóbbi kiterjedését nem adták meg, de egyszerű számítással kideríthető, hogy mintegy 252 hektárnyi földet szedett össze.¹⁶ Ez akkor is lenyűgöző, ha ebből 36 hektár nagyon rossz minőségű volt, hiszen a maradék is kb. 20–25 hagyományos parasztteleknek (*çift*) felel meg. Haszán aga a szántókat – a csiftlikeknél (később) megfigyelt gyakorlattal teljes összhangban – felesbérlekkel műveltette meg, és ezzel valószínűleg 20–25 parasztcsalád vagy paraszti kisüzem alól húzta ki a talajt, számottevően rontva életkörülményeiket. A szántók hozamáról a csűrökben halomban álló gabona (kerekítve 22 tonna búza és 8 tonna árpa) tanúskodik, amelynek értéke – az 1600-ban kiadott isztambuli limitáció hivatalos árai-val számolva¹⁷ – több mint 45 ezer akcséra rúgott.

A hagyatéki lista másik külön figyelmet érdemlő adata az, hogy Haszán aga 3 hátszló és 1 málhás ló mellett 6 öszvér és 13 teve gazdájának mondhatta magát. Ez annak ismeretében nyer jelentőséget, hogy a korabeli helyi szállításban messze az ökör volt a legjelentősebb, a tevét, az öszvért, a szamarat és a lovat inkább az utazók és a távolsági kereskedők használták.¹⁸ Aligha tévedés azt feltételezni, hogy ezt az állatállományt Haszán aga is kereskedésre, minden bizonnyal a gabona szállítására tartotta. Mivel Görögország nemcsak a nyugat felé irányuló legális gabonakereskedelem, hanem a csempészet egyik központjának is számított,¹⁹ nem kizárt, hogy hősünk az utóbbiból is kivette részét.

Haszán aga személyében tehát valóban az új korszak jellegzetes típusát vehetjük szemügyre: a pénzügyérből (adóbérlőből) lett „új földesúr”, aki sikeresen használta fel hivatalát és gazdasági-politikai kapcsolatait arra, hogy bármikor elcsapható, fizetett alkalmazottból és összes javait kockáztató vállalkozókból földbirtokkal, azaz szilárdabb háttérrel körülbástyázott gazdasági és politikai tényező legyen szűkebb pátriájában.²⁰ Mint ilyen egyik előfutára a tartományok-

16 Egy csiftet 100 dönümnek (vö. *Halil İnalçık*: *The Ottoman State: Economy and Society, 1300–1600*. In: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*. Ed. by Halil İnalçık–Donald Quataert. Cambridge, 1994. 147.) és 100 dönümet az egyszerűség kedvéért 9 hektárnak véve, az összesen 28 csiftnyi szántó 252 hektárt ad ki.

17 *Mübahat S. Küçükoglu*: 1009 (1600) tarihli narh defterine göre İstanbul'da çeşidli eşya ve hizmet fiatları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 9(1978) 1–85.

18 *Suraiya Faroqhi*: *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520–1650*. Cambridge, 1984. 49–51. A teve dél-balkáni használatára: *Uő*: Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. *International Journal of Middle Eastern Studies* 14(1982) 535.

19 A szultáni tanács számos erre vonatkozó korabeli rendelete közül ld. *İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme defterleri* 67, 415/169 (1591. aug.–szept.). Vö. *H. İnalçık*: *The Ottoman State* i. m. 182–185.

20 Pozícióját kegyességi cselekedettel is igyekezett megszilárdítani: a talandai dzsámi javára tett napi tíz akcsés alapítvánnyal, amelynek költségeit az általa épített boltok bérletéből fedezte.

ban később oly befolyásos helyi elit, az „előkelők” (*ayan*) társadalmának.²¹ Igaz, Haszán aga vagyona – részben vélhető tartozásai, részben a sajátos muszlim örökösödési jog folytán – halála után nagyrészt ugyanúgy szétfolyt, ugyanúgy állami kézre került, mint sok más sorstársáé, de a hagyatéki defter néhány bejegyzése arra mutat, hogy azért mégsem vészelt el minden. Több csiftliket, házhelyet, telket stb. még életében Hüsejñ nevű fiának ajándékozott, s egyes birtokokat a gyerek szülőanyjának örökségeként tudtak megmenteni. Egy utalásból úgy tűnik, hogy fia a foglalkozását (és nyilván a kapcsolatait) is megörökölte. Bár mindez sokkal kevesebb volt annál, mint amit Haszán aga fölhalmozott, az utána következő nemzedéknek mégsem a nulláról kellett indulnia ahhoz, hogy a családi és a vagyoni folytonosságot valamennyire fenntarthassa.

*

A hagyatéki deftert magyar fordításban adom közre, de lábjegyzetben (latin betűs átírásban) megadom minden tárgy és fogalom eredeti oszmán-török alakját, és közlöm a legfontosabb összefüggő szövegeket is. A török szavak megfejtéséhez az alább felsorolt, illetve jegyzetben idézett szótárak és munkák mellett a legtöbb segítséget Pásztor Emesétől, az oszmán-török textíliák és iparművészet egyik legjobb ismerőjétől kaptam, aki rendelkezésemre bocsátotta kéziratos disszertációjának kiadásra előkészített változatát, és személyes beszélgetéseink során is rengeteg hasznos információval szolgált. Azt a néhány szót, amelyet nem tudtam kibetűzni, ...-al jelöltem, ahol pedig a megfejtésben nem voltam teljesen biztos, (?) -et tettem. Az eredetiben sorszámok nincsenek, a tételeket én számoztam meg.

Irodalom

- Ahmed Vefik Paşa*: Lehçe-i Osmânî. Hazırlayan Prof. Dr. Recep Toparlı. Ankara, 2000.
- Barkan, Ömer*: Edirne askerî kassamı'na âit tereke defterleri (1545–1656). *Belgeler* 3(1966) 5–6. sz. 1–479.
- Emecen, Feridun M.*: A csata, amely a „Nagy Török” előtt megnyitotta a magyar Alföldet – Mohács, 1526. In: Mohács. Szerk. B. Szabó János. Bp. 2006. (Nemzet és emlékezet) 412–434., főleg: 428–434.
- Endrei Walter*: Patyolat és posztó. Bp. 1989. (Mikrotörténelem)
- Fekete Lajos*: Egy vidéki török úr otthona a XVI. században. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 15(1959) 87–106.
- Fekete Lajos*: Das Heim des ‘Ali Čelebi, eines türkischen Defterbeamters in Buda. In: Vocstocsnie isztocsniki po isztorii narodov Jugo-Vosztocsnoj i

²¹ *Yücel Özkaya*: Osmanlı İmparatorluğu'nda âyânlık. Ankara, 1994.

- Central'noj Evropü. Ed. Anna Sztepanova Tveritinova. Moszkva, 1969. 29–75.
- Gerelyes Ibolya*: Inventories of Turkish Estates in Hungary in the Second Half of the 16th Century. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 39(1985) 275–338.
- Junker, Heinrich F. J.–Alavi, Bozorg*: Wörterbuch persisch–deutsch. Leipzig, 1977.³
- Kakuk, Susanne*: Recherches sur l'histoire de la langue Osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise. Bp. 1973. (Bibliotheca Orientalis Hungarica 19.)
- Kakuk Zsuzsa*: A török kor emléke a magyar szókincsben. Bp. 1996. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 23.)
- Koçu, Reşad Ekrem*: Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü. Ankara, 1969.
- Kütükoğlu, Mübahat S.*: 1009 (1600) tarihli narh defterine göre İstanbul'da çeşitli eşya ve hizmet fiatları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi 9(1978) 1–85.
- Kütükoğlu, Mübahat S.*: Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri. İstanbul, 1983.
- Kütükoğlu, Mübahat S.*: 1624 sikke tashihinin ardından hazırlanan narh defterleri. Tarih Dergisi 34(1984) 123–182.
- Mütercim Âsim Efendi*: Burhân-ı katı. Hazırlayan Prof. Dr. Mürsel Öztük–Dr. Derya Örs. Ankara, 2000.
- Nicolle, David–McBride, Angus*: Armies of the Ottoman Turks 1300–1774. London, 1983. (Osprey Military Man-at-Arms Series 140.)
- Özdeğer, Hüseyin*: 1463–1640 yılları Bursa şehri tereke defterleri. İstanbul, 1988.
- Pásztor Emese*: Hódoltság kori oszmán-török textíliák Erdélyben és a királyi Magyarország területén az írott források és az Iparművészeti Múzeum textilgyűjteménye tükrében. PhD-disszertáció. Bp. 2001.
- Redhouse, James W.*: A Turkish and English Lexicon. Constantinople, 1921.
- Redhouse yeni Türkçe–İngilizce sözlük. 1986.⁸
- Şemseddin Sâmî*: Kâmûs-i Türkî. İstanbul, 1998.
- Steingass, F.*: A Comprehensive Persian–English Dictionary [...]. New Delhi–Madras, 1992.
- Szóllósy Gábor*: Javaslat a lószerszámok és részeik egységes névhasználatára. (Lómenclatura Hungarica sive Index Nominum Instrumentorum Equorum Gabrieli de Wienis [sic!] ad usum inter fratres vulgo). In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XXX–XXXI/2. Szerk. Lovász Emese–Révész László–Wolf Mária. Miskolc, 1993. 563–596.
- Turski izvori za bálgaskata istorija. XXI. Sästavili: Nikolaj Todorov–Marija Kalicin. Sofija, 1977.
- Zenker, Julius Theodor*: Türkisch–arabisch–persisches Handwörterbuch. Leipzig, 1866.
- Żygulski, Zdzisław*: Stara broń w polskich zbiorach. Warszawa, 1982.

Forrás

Ő!²²

Az elhunyt Haszán aga, udvari müteferrika, talandai lakos hagyatéki deftere.

A hagyatékot az említett városban²³ adták el.

[Felette:] Szalona városában hunyt el.

<i>A Musztafa alkusz által eladott [holmik]</i>		
		Érték
1. Szent Korán, indiai ²⁴	1 kötet	1060
2. Szent Korán, indiai	1	700
3. Fürdőkellékek jó állapotú batyukendővel ²⁵		420
4. Piros vászonköpönyeg, ²⁶ használt ²⁷	– darab	1005
5. Orosz bőrből készült ezüstös lószerszám zablával, gyeplővel és ezüslánccal, ²⁸ jó állapotú	1	3015
6. Ezüstös zabla ²⁹	1	521
7. Amásziai szövetből készült lótakaró, ³⁰ régi	1	500
8. Zöld posztóból készült köpönyeg, hosszú ujjú, ruméliai hiúzprémmel, ³¹ használt	1 darab	5600
9. Kosár nagy lószőrzsákkal ³²	1 pár	840

22 Ti. az Isten.

23 *Kasaba*: kisvárosi jellegű település, gyakran kádi-székhely.24 *Mushaf-i şerif, Hindiyé*.25 *Hamam esbabı ma boğça-i mükemmel. Boğça*: hímzéssel díszített csomagoló-kendő; többnyire vászonból vagy selyemből készült, és gyakran bélést varrtak bele.26 *Ferace-i kanaviçe-i surh*.27 *Mamul*. E szó magyarítása sok fejtörést okozott, mivel efféle környezetben eddig nem találkoztam vele, s az általam ismert szövegkiadásokban sem leltem nyomára. A leltár készítője a tárgyak jellemzésére három szót használt: 1. *köhne*: régi, használt, ócska stb. 2. *mamul*: elsődleges jelentése: elkészített, gyártott, megszokott, bevett, érvényes stb. 3. *mükemmel*: pompás, tökéletes, mives, jó állapotú. Döntő többségében az első kettővel élt, s bár egyszer (140. tétel) mindkettőt beírta ugyanahhoz a tárgyhoz, számomra sokáig úgy tűnt, hogy a *köhnét* és a *mamult* egymás ellentétének tekintette: az elsővel a tárgy régiségére, viseltességére, a másodikkal pedig jó állapotára kívánt utalni. Ezt az értelmezést támasztaná alá egy Zenkernél található jelentésváltozat: 'künstlich hergestellt' (Türkisch-arabisch i. m. 864.), amely bizonyos arab adatokkal is összhangban áll. Ugyanakkor más hagyatéki defterek és egy új, gazdag (18–19. századi) anyagon alapuló elemzés (*Ülkü Zeynel: Terekeler işiginda Göynük'te konutlarda mekan düzenlenmesi. Türk Dünyası Araştırmaları* 163[2006] 103–142.) inkább amellett szól, hogy az itt előforduló három terminus ugyanazt a viszonylatot/állapotot írja le, mint a 18–19. századi defterekben található *köhne* – *müstamel* ('használt') – *cedid* ('új') hármas. Ebből kiindulva a *köhnét* a 'régí', a *mamult* a 'használt', a *mükemmel* a 'jó állapotú' kifejezéssel fordítottam.28 *Raht-i simin an telatin ma gem ve dizgin ve zincir-i sim. Telatin*: orosz földön készült, erős, puha bőr, szattyán.29 *Bilan-i simin*. A *bilan* szó olvasatához és értelmezéséhez ld. *Ö. Barkan*: i. m. 473.30 *Abayı an kumaş-i Amasya*.31 *Ferace an çoka-i sebz ba postin-i vaşak-i Rum ili, astin-i diraz*.32 *Sepe ma garar*.

10. Ezüstös szablya ³³	1 darab	2500
11. Gyöngyház berakású ... ³⁴	1 pár	120
12. Ezüstös szablya ³⁵	1 darab	1500
13. Színes bagdadi-szövet ³⁶	1 darab	705
14. Zöld bagdadi-szövet ³⁷	1 darab	705
15. Csicseriborsó színű bagdadi-szövet ³⁸	1 darab	640
16. Burszai lótakaró, sima, ³⁹ használt	1	1000
17. Fehér selyemlampaszból készült köpönyeg, hosszú ujjú, nyúlprémmel ⁴⁰	1 darab	1800
18. Ezüstös lószerszám, heveder (?) nyakravaló nélkül ⁴²	200 dirhem, ⁴¹ 1 darab	3340
19. Vállprém nyestprémmel, régi; piros csíkos atlasszal ⁴³	1 darab	3050
20. Piros posztóból készült csótár, ⁴⁴ régi	1	590
21. Gyapjúnemez imaszőnyeg, ⁴⁵ régi	1 darab	70
22. Zöld ülőpárna, ⁴⁶ használt	1	400
23. Mákszínű atlaszból készült köntös ⁴⁷ [felette:] Gazanfer alkusz [adta el]	1 darab	1400
24. Bíborszínű posztóból készült dolmány, ⁴⁸ használt	1 darab	346
25. Nehéz, egyélű, ezüstös kard (pallos) ⁴⁹	1 darab	3030

33 *Şimşir-i simin*.

34 ...-i *sadefkari*. A tárgyat magát nem sikerült azonosítani, jöllehet más forrás alapján bizonyos, hogy itt az *ş*, *k*, *k* betűcsoport áll. Esetleg szemellenző?

35 *Şimşir-i simin*.

36 *Bağdadi-i rengari*. *Bağdadi*: pamutból és selyemből szövött, atlasz felületű, fényes félselyemszövet.

37 *Bağdadi-i sebz*.

38 *Bağdadi-i nohudi*.

39 *Abay-i Bursa, sade*.

40 *Ferace an kemha-i beyaz ba postin-i tavşan, astin-i diraz*.

41 Az ún. rúmi dirhem: 3,207 g, a tebrizi dirhem: 3,072 g. A 17. század közepéig inkább az utóbbit használták. Ld. *Ágoston Gábor*: A török hadsereg lóporellátása a 16–17. századi magyarországi hadjáratokban. Zalai Múzeum 4(1992) 71.: 23. jegyzet.

42 *Raht-i simin kemer-i bi-kılade*.

43 *Postin-i eğin ba postin-i sansar, köhne, ba tarak-i atlas-i surh*. *Eğin*: a hát felső része, váll; vö. még: *Ö. Barkan*: i. m. 224.: *eğin kürkü*. *Sansar*: nyest vagy nyuszt. *Tarakl*: csíkmintás vagy ikatolt szövet. *Atlas*: laza szerkezetű, fényes felületű szövetfajta.

44 *Çultar an çoka-i surh*. A korabeli magyar forrásokban csótár, csujtár stb. alakban szereplő *çultar* jelentése: (nyereg alá helyezett) lótakaró, lópokróc, szőnyeg.

45 *Seccade-i keçe*. *Keçe*: gyapjúnemez, filc, ill. ebből készült takaró, szőnyeg, derékalj, függöny, fejedő stb.

46 *Makad-i sebz*. A *makad* másik jelentése: sátrakban használt selyem vagy félselyem, mintás trónkárpit, falikárpit, huzat; jellegzetesek a khioszi darabok. Ld. *Nurhan Atasoy*: Otağ-i hümayun. The Ottoman Imperial Tent Complex. I. İstanbul, 2000. 131., 138.

47 *Kaftan an atlas-i haşhaşi*. *Kaftan*: a török kabátok, köntösök összefoglaló neve.

48 *Dolama an çoka-i erguwani*. *Dolama*: testhez simuló, derékig érő felsőkabát.

49 *Gaddare-i simin*.

26. Ezüsttel befuttatott zabla ⁵⁰	1 darab	400
27. Ezüstveretes kengyel ⁵¹	fél pár	325
28. Ezüstös nyereg ⁵²	1 darab	3025
29. Sárga gyapjútakaró, ⁵³ használt	1	330
30. Tarka kilim, ⁵⁴ régi	1 darab	180
31. Vállprém, ⁵⁵ régi; [oldalt:] báránypré ⁵⁶	1 darab	220
32. Kis sátor, ⁵⁷ régi	1 darab	200
33. Régi nemeztakaró, ⁵⁸ kicsi	1	80
34. Fémfonals selyembársony, kerek ülőpárna, ⁵⁹ kicsi, használt	1	600
35. Acél lámpaernyő ⁶⁰	1 darab	140
36. Ezüstdoboz ⁶¹	52 dirhem	400
37. Füles rézkorsó ⁶²	1	200
38. Böreksütő tepsi ⁶³	2 darab	160
39. Kerek, középre való fémtálca ⁶⁴	1 darab	200
40. Régi bogrács, ⁶⁵ kicsi	2	40
41. Mosdótál és hosszú csőrű, füles vizeskancsó ⁶⁶		150
42. Füles rézkorsó, ⁶⁷ kicsi	1	150
43. Szalvétakendő, ⁶⁸ régi	1	150
44. Használt étkezőasztal ⁶⁹	2	300
45. Gyertyatartó, ⁷⁰ használt	1	95
46. Csésze ⁷¹	7 darab; 3 új, 4 törött	140

50 *Bilan-i simin-kaqlama.*

51 *Rikab-i kuft-sim.* Vö. Ö. *Barkan:* i. m. 213.: *rikab-i kuft-zer.*

52 *Zin-i simin.*

53 *Velençe-i zerd.* *Velençe:* rojtos felületű, szövött gyapjútakaró; ágytakarónak, kárpitnak, lőtakaró pokrócnak használták.

54 *Kilim-i alaca.* *Kilim:* gyapjúfonalból szőtt szőnyeg, takaró.

55 *Postin-i egin.*

56 *Kuzi kürkidür.*

57 *Hayme-i küçük.*

58 *Keçe-i köhne.*

59 *Balin-i kadife-i tellü.*

60 *Fanus-i ahen.*

61 *Hokka-i sim.*

62 *Güğüm.*

63 *Tepsi-i börek.* *Börek:* zöldséggel, sajttal vagy hússal töltött török rétesféle.

64 *Sini-i miyane.* Az ilyen, viszonylag nagy méretű tálcákat asztal helyett használták.

65 *Bakraç-i köhne.*

66 *Leğen ve ibrik.*

67 *Güğüm.*

68 *Peşkir.*

69 *Sofra-i mamul.*

70 *Şamdan.*

71 *Fincan.*

47. Hosszú csőrű, füles kávéskancsó ⁷²	1	115
48. Gyertyatartó, ⁷³ kicsi	1 darab	40
49. Piros, régi kilim ⁷⁴	2 darab	200
<i>A Mehmed alkusz által eladott [holmik]</i>		
		Érték
50. Szederjes posztóból készült bő nadrág, ⁷⁵ használt	1	320
51. Turbánpatyolat, ⁷⁶ használt	1	260
52. Ing ⁷⁷	1 darab	
53. Alsónadrág ⁷⁸	3 darab	
54. Hímzett batyukendő, ⁷⁹ régi	1	
55. Törlőkendő ⁸⁰	1 [52–55. tétel együtt:]	460
56. Ezüstberakásos sarkantyú ⁸¹	2 pár	220
57. Sárga csizma, ⁸² használt	1 pár	70
58. Ismeretlen könyvek ⁸³	4 kötet	260
59. Borbélykendő és másik, hímzett kendő ⁸⁴	2 darab	305
60. Fehér bagáziából készült ujj, ⁸⁵ régi	1 pár	20
61. Szederjes posztóból készült köpönyeg, hosszú ujjú, rókaprémmel ⁸⁶	1 darab	705
62. Hiúzprém ⁸⁷	3 darab	2350
63. Kék selymlampaszból készült köntös, ⁸⁸ használt	1 darab	800
64. Piros posztóból készült salvár, ⁸⁹ használt	1 pár	370
65. Sárga mintás, selymlampaszból készült köntös, ⁹⁰ használt	1 darab	450

72 *İbrik-i kahve*.

73 *Şamdan*.

74 *Kilim-i köhne-i surh*.

75 *Çahşır an çoka-i mor*. *Çahşır*: valójában bokáig érő, bő bugyogó.

76 *Destar*: kemény fejedőre tekert, vékony len vagy pamut fátýolszövet.

77 *Pirehen*.

78 *Zir-came*.

79 *Boğça-i münakkaş*.

80 *Destmal*. Csomagolásra is használták; drága, hímzett változata is ismert.

81 *Mahmuz-i simin-kaşlama*.

82 *Muze-i zerd*.

83 *Kitabha-i na-malum*.

84 *Makrama-i berber ve dişer makrama-i münakkaş*. A téglalap alakú makramát vékony patyolatból készítették, gyakran fémszálból varrott vagy horgolt rojtsorral szegték be.

85 *Astin an boğası-i beyaz*. *Boğası*: vászonkötésű pamutvászon, bélésanyag.

86 *Ferace an çoka-i mor ba postin-i rubah, astin-i diraz*.

87 *Post-i vaşak*.

88 *Kaftan an kemha-i mai*.

89 *Şalvar an çoka-i surh*. *Şalvar*: köntös alatt viselt, derékban bő, lefelé szűkülő szárú nadrág.

90 *Kaftan an kemha-i zerd-i res(i)mi*.

66. Fehér bagáziából készült köntös, ⁹¹ sima	1 darab	130
67. Sárga szattyán ⁹²	1 darab	56
68. Piros fakanál ⁹³	18 darab	33
69. Egyiptomi papucs, ⁹⁴ régi	1 pár	10
70. Sima zablá ⁹⁵	1 darab	65
71. Szederjes posztóból készült verejtékfogó (sapka) ⁹⁶	3 darab	33
72. Díszített keszül ⁹⁷	1	20
73. Fehér zubbony, ⁹⁸ régi	1 darab	41
74. Ezüstös tokos kés ⁹⁹	1	130
75. Ciprusi (?) fehér lepedő ¹⁰⁰	1 darab	165
76. Szederjes posztóból készült bő térdnadrág, ¹⁰¹ régi	1 pár	100
77. Piros moaréből készült salvár, ¹⁰² használt	1 darab	240
78. Fehér bagáziából készült zubbony ¹⁰³	1 darab	45
79. Tokati atlaszból készült kaftán, ¹⁰⁴ használt	1 darab	350
80. Nehéz, egyélű, ezüstös kard (pallos) ¹⁰⁵	1 darab	3000
81. Khiosi piros ülőpárna, ¹⁰⁶ használt	1	1000
82. ...rókaprém, kis lapokban ¹⁰⁷	2	500
83. Szederjes posztóból készült nyereg, ¹⁰⁸ régi	1	240
84. Piros kilim, ¹⁰⁹ régi	1	160
85. Régi gyapjúszőnyeg ¹¹⁰	1 darab	400
86. Szaloniki nemeztakaró, ¹¹¹ kicsi	1 pár	830

91 *Kaftan an boğası-i beyaz.*

92 *Sahtıyan-i zerd. Sahtıyan:* finoman kidolgozott, puha, többnyire juh- vagy kecskebőr.

93 *Mılaka-i surh.*

94 *Paypuş-i Misri.*

95 *Gem-i sade.*

96 *Arakıyye an çoka-i mor.*

97 *Keşkül-i münakkaş. Keşkül:* A dervisek és a koldusok hajó alakú, kókuszdió héjából vagy ébenfából készített kolduló edénye.

98 *Zibun-i beyaz. Zibun:* rövid pamuting, amit a köntös alatt hordtak, ill. selyem- vagy félselyemszövetből készült, steppelt otthoni köntösféle, rövid ujjas mellény.

99 *Kard-i simin.*

100 *Çadır-şeb-i beyaz-i Kıbrıs (?)*.

101 *Çahşır-i zanu.*

102 *Şalvar an hare-i surh. Hare:* moaré, habos vagy hullámos mintázatú selyemszövet.

103 *Zibun-i boğası-i beyaz.*

104 *Kaftan an atlas-i Tokati.*

105 *Gaddare-i simin.*

106 *Makad-i surh-i Sakız.* Vagy: huzat, kárpit; vö. a 46. jegyzettel.

107 *Postin-i rubah-i ..., küçük tahtalu.* A róka fajtájára utaló szót nem sikerült megfejteni.

108 *Zin an çoka-i mor.*

109 *Kilim-i surh.*

110 *Kalıçe-i köhne. Kalıçe:* csomózott gyapjúszőnyeg.

111 *Keçe-i Selanik.*

87. Szederjes posztóból készült nyereg, ¹¹² használt	1	800
88. Orosz bőrből készült ruhásláda ¹¹³	1 darab	50
89. Sárga terítő, ¹¹⁴ használt	1 darab	565
90. Damaszkuszi buzogány ¹¹⁵	1 darab	710
91. Kis tepsi ¹¹⁶	1	30
<i>Az Ajdin alkusz által eladott [holmik]</i>		
		Érték
92. Gyepelő ¹¹⁷	1 darab	65
93. Daláni (?) ezüstös handzsár ¹¹⁸	1 darab	420
94. Egyiptomi ezüstös handzsár ¹¹⁹	1 darab	1000
95. Turbánpatyolat, ¹²⁰ használt	1 darab	220
96. Aranyfonállal hímzett, új turbánpatyolat ¹²¹	1 darab	510
97. Törött tükör ¹²²	1 darab	30
98. Piros selyemöv ¹²³	1 darab	137
99. Ezüstös tokos kés ¹²⁴	1 darab	240
100. Piros selyemlampaszból készült zubbony ¹²⁵	1 darab	220
101. Hímzett batyukendő, ¹²⁶ régi		100
102. Sötétkék posztóból készült köpönyeg ruhaszegéllyel ¹²⁷	1 darab	1670
103. Kék moarérből készült köpönyeg ¹²⁸	1 darab	515
104. Fehér bagáziából készült sima köntös ¹²⁹	2 darab	220
105. Ezüstös buzogány ¹³⁰	1 darab	280
106. Piros atlasz ¹³¹	9 rőf ¹³²	1200

112 *Zin an çoka-i mor.*

113 *Camedan an telatin.*

114 *İhram-i zerd.* İhramnak nevezik a zarándokok varratlan, fehér ruháját is.

115 *Debbus-i Dimişki.*

116 *Tepsi-i küçük.*

117 *Dizgin.*

118 *Hancer-i simin-i Dalani (?).*

119 *Hancer-i Mısrı-i simin.*

120 *Destar.*

121 *Destar-i cedit-i zertari.*

122 *Mirat-i şikest.*

123 *Mıya[n]bend-i harir-i surh.*

124 *Kard-i simin.*

125 *Zibun an kemha-i surh.*

126 *Boğça-i münakkaş.*

127 *Ferace an çoka-i laciverdi ba sincef. Sincef, sencef:* általában drága selyemszövetből készült szegőanyag.

128 *Ferace an hare-i mai.*

129 *Kaftan-i sade an boğası-i beyaz.*

130 *Debbusi-i simin.*

131 *Atlas-i surh.*

132 1 zira: 65 cm.

107. Fehér, bagáziából készült ujj, ¹³³ régi	1 pár	10
108. Ezüstös szablya ¹³⁴	1 darab	3060
109. Rátétes (applikált díszű) lópokróc, ¹³⁵ régi	1 darab	140
110. ...selyem szalvétakendő ¹³⁶	1 darab	595
111. Hímzett arcpárna ¹³⁷	1 darab	50
112. Szederjes posztóból készült köpönyeg, hosszú ujjú, nyestprémmel ¹³⁸	1 darab	3510
113. Szantálfából készült olvasó ¹³⁹	1 darab	121
114. Szederjes posztóból készült bő nadrág, ¹⁴⁰ használt	1 darab	280
115. Világossárga atlasz köntös ¹⁴¹	1 darab	1800+50 = 1850
116. Bforszínű atlaszból készült kaftán, ¹⁴² régi	1 darab	380
117. Öszvérré való málhásláda ¹⁴³	1 pár	800
118. Ezüstös szablya piros selyembársony hüvellyel ¹⁴⁴	1 darab	3340
119. Hitetlenektől való (?) ezüstös lószerszám, ¹⁴⁵ jó állapotú	1	3535
120. Ezüstös nyílvesszőtartó tegez ¹⁴⁶	1 darab	2000
121. Sárga ülőpárna, ¹⁴⁷ régi	1	500
122. Díszített tányér ¹⁴⁸	1	145
123. Isztambuli lótakaró, ¹⁴⁹ régi	1	130
124. Szaloniki nemez derékalj ¹⁵⁰	1 darab	1020
125. Ezüstveretes kengyel ¹⁵¹	1 pár	720
126. Kék szaloniki nemeztakaró ¹⁵²	1 darab	500

133 *Astin-i beyaz-i boğası.*

134 *Şimşir-i simin.*

135 *Yapuk-i mukatta.*

136 *Peşkir-i harir-i ...* A selyem fajtáját meghatározó szót nem sikerült megfejteni. Kb. *mülemmiyének* olvasható.

137 *Balin-i ruy-i münakkaş.*

138 *Ferace an çoka-i mor ba postin-i sansar, astin-i diraz.*

139 *Tesbih-i kalembek.* *Kalembek:* illatos szantálfa.

140 *Çahşır an çoka-i mor.*

141 *Kaftan-i kibriti-i atlas.*

142 *Kaftan an atlas-i erguvani.*

143 *Sanduk-i ester.*

144 *Şimşir-i simin ba niyam-i kadife-i surh.*

145 *Raht-i harbi (?) -i simin.*

146 *Tırkeş-i simin.*

147 *Makad-i zerd.* Vagy: huzat, falikárpit; vö. a 46. és 106. jegyzettel.

148 *Tabak-i münakkaş.*

149 *Abay-i İstanbul.*

150 *Keçe-i Selanik-i döşeme.*

151 *Rikab-i kuft-sim.*

152 *Keçe-i Selanik-i mai.*

127. Lábas ¹⁵³	1	300
128. Turbán alá való nemezföveg, ¹⁵⁴ régi	1	30
129. Üst ¹⁵⁵	1 darab	760
130. Sátorba való zsámoly ¹⁵⁶	1 darab	80
131. Kék selyemlampaszból készült kaftán, ¹⁵⁷ használt	1 darab	800
<i>A Gazanfer alkusz által eladott [holmik]</i>		
		Érték
132. Menemeni imaszőnyeg, ¹⁵⁸ régi	2	625 + 270 = 895
133. Serpenyő ¹⁵⁹	15 darab	1575
134. Tepsi ¹⁶⁰	9 darab	945
135. Lábas ¹⁶¹	1	305
136. Nagy üst ¹⁶²	1	2150
137. Szederjes posztóból készült esőköpeny, ¹⁶³ régi	1	1325
138. Csicsriborsó színű sátor, 12 személyes ¹⁶⁴	1 darab	2005
139. Burszai kerek selyembársony párna, ¹⁶⁵ használt	1	415
140. Burszai kerek párna, ¹⁶⁶ használt, régi	1	150
141. Pamutvászon paplan, ¹⁶⁷ régi	1	150
142. Pamutvászon paplan, régi	1	150
143. Szaloniki nemeztakaró ¹⁶⁸	1	500
144. Fehér lepedő ¹⁶⁹	1	50
145. Anatóliai gyapjúsőnyeg, ¹⁷⁰ régi	1 darab	1000
146. Kicsi és törött lábasok ¹⁷¹	7 darab	700

153 *Tencere*.

154 *Börk-i destar*.

155 *Kazgan*.

156 *İskemle-i meheri*.

157 *Kaftan an kemha-i mai*. Ezt a tételt áthúzták, és ezt a megjegyzést írták mellé: „Ismételt. Mehmed alkusznál már beíratott.”

158 *Seccade-i Menemen*. Menemen: helység Izmirtől északra.

159 *Sahan*.

160 *Tepsi*.

161 *Tencere*.

162 *Kazgan-i kebir*.

163 *Barani an çoka-i mor*. *Barani*: többnyire skarlát posztóból készített esőköpeny.

164 *Hayme-i nohudi, hazine*.

165 *Balin an kadife-i Brusa*.

166 *Balin-i Brusa*.

167 *Yorgan-i yemeni*. *Yemeni*: vékonyabb szövésű fátýolszövet, pamutvászon.

168 *Keçe-i Selanik*.

169 *Çadır-şeb-i beyaz*.

170 *Kaliçe-i Anatóli*.

171 *Tencere-i küçük ve şikest*.

147. Serpenyő ¹⁷²	3 darab	200
148. Sötét bőrű rabnő ¹⁷³	1	3000
149. Másik, Menekse nevű, grúz fajból való rabnő; ¹⁷⁴ állítólag sebesült	1 fő	3000
150. Merdzsán nevű rab, sötét bőrű; ¹⁷⁵ az öszvérhajcsár ¹⁷⁶ mellett van	1	3000
151. Ezüstös füstölő, ¹⁷⁷ kicsi	57 dirhem, dirhemje 8	435
152. Egy sötét bőrű rabnő; ¹⁷⁸ tanúsították, hogy letétben van nála.		
153. Másik rabnő, akiről tanúsították, hogy szerződéses. ¹⁷⁹		
154. Kicsi rabnő, oláh fajból; ¹⁸⁰ mikor [Haszán aga] a fiát megházasította, az ő feleségének adta.		
155. Devletmend nevű, oláh fajból való rabnő; ¹⁸¹ [az elhunyt] felszabadította, a szent törvény is kimondta felszabadulását.		
156. Egy Perviz nevű rab, aki szabaduló levéllel rendelkezik. ¹⁸²		
Az elhunyt hagyatékának ellenértékeként befolyt teljes összeg, ¹⁸³ amit Ali aga udvari műteferrika közreműködésével adtak el.		112 383
Ebből		
1. Alkuszok díja		2 250
2. Maradt		110 133
[arab számokkal:]		109 333 hiteles

A kosarában fellelt, kincstári pénzküldeményre¹⁸⁴ való akcsén kívül a tartományi előkelők és a kádi jelenlétében Szalonában látott pénz. [Felette, utólagos

172 *Tabe*.

173 *Cariye-i Arab*. Az arab szó a korabeli oszmán-törökben jelenthet afrikai feketét és egyéb sötét bőrűt, továbbá nomád arabot is. Vö. *Ronald C. Jennings: Black Slaves and Free Blacks in Ottoman Cyprus, 1590–1640. Journal of the Economic and Social History of the Orient* 30(1987) 288–289.

174 *Cariye-i diğər be-nam-i Menekşe, cins-i Gürçi*. A Menekse jelentése: Ibolya.

175 *Gulam be-nam-i Mercan, Arab*. A Merdzsán jelentése: Korall.

176 A *katırcı* szó, ahogy lentebb a *katır* (öszvér), nem szabályosan van írva, de minden valószínűség szerint erről van szó.

177 *Buhurdan-i simin*.

178 *Bır cariye-i Arab*.

179 *Müdebbër*. Olyan rab(nő), aki a gazda ígérete szerint annak halálakor (vagy negyven nappal korábban) felszabadul. Vö. *Halil Sahillioğlu: Slaves in the Social and Economic Life of Bursa in the Late 15th and Early 16th Centuries. Turcica* 17(1985) 51–62.

180 *Ve küçük cariye, Eflak cinsi*.

181 *Cariye be-nam-i Devletmend; Eflak cinsi*. A Devletmend jelentése: Szerencsés.

182 *Ve бір gulam dahi Perviz namına, elinde itknamesi vardur*. A Perviz jelentése: Győzelmes, Sikeres.

183 Az itt következő összesítést – kivéve, ahol külön megjelöltem – ún. szijákat számokkal írták.

184 *İrsaliyye akçesi*: az adóbérlők által (általában évente kétszer) az isztambuli államkincstárba, a központi költségek fedezetére beküldött pénzzállítmány, amelynek összegét előre meghatározták. Vö. *Fodor P.: Vállalkozásra kényszerítve* i. m. 110.

bejegyzés:] Karli Ili szandzsák pénzügyi felügyelője,¹⁸⁵ Ahmed efendi is jelen volt.

Haszene ¹⁸⁶	129 érme, 120-ával	15 480
Teljes gurus ¹⁸⁷	45 darab, 80-ával	3 600
Oroszlános gurus ¹⁸⁸	45,5 darab, [70-]ével	3 185
Akcse ¹⁸⁹		4 667
Akcse kosárban ¹⁹⁰		5 200
Összeg		32 133 hiteles
	[helyesen:	32 132]
Összesen		142 266
	[alatta, arab számokkal:]	141 466 ¹⁹¹
Ebből		
1. A Szalona városában elhunyt és elföldelt megboldogult lemosására és halotti lepelbe burkolására		3 000
2. A málhás lovakkal, tevékkel, öszvérekkel kapcsolatos dologi kiadásokra, a rabok élelmére és másra A kincstári alkalmazásban álló Haszán és Ömer bég mellé adott hátralékbehajtók ¹⁹² által lett kifizetve		2 200
3. Maradt		137 066
	Százharminchétezer hatvanhat akcse [alatta, arab számokkal:]	136 266 ¹⁹³

A csiftlikek és birtokok felsorolása

1. Talandában álló házai belülről földszintesek és emeletesek, a városon kívüli szobái alatt istálló található, felül 3 szoba.¹⁹⁴

2. Belül lévő házaihoz csatlakoznak a fia által lakott házak.¹⁹⁵

185 *Müfettiş*. Karli Ili: nyugat-görögországi szandzsák a Pátrei-öböl felett.

186 *Hasene* (vagy *sikke-i hasene*): a török arany egyik neve (a másik: *sultani[ye]*).

187 *Guruş-i kamil*: a spanyol 8-reál (*reales de a ocho*) egyik oszmán-török elnevezése (általában *riyal guruş*-nak hívták). A gurus a nagyméretű európai ezüstpénzek (tallérok) összefoglaló neve volt.

188 *Guruş-i esedi*: a holland tallér oszmán-török neve.

189 *Nakdine*.

190 *Sepet-i nakdine*.

191 A kétszer beírt kaftán 800 akcséjével csökkentett, végleges összeg.

192 *Baki kullari*.

193 Itt ismét levonták a kétszer beírt kaftán 800 akcsés árát.

194 *Nefs-i Talandada evleri içerüsi tahtani ve fevkani ve taşrasında odaları altı ahır üsti üç bab oda*.

195 *Ve içerü evlerine muttasıl oğlı olduğı evler*.

3. Talandában gránátalmás-kert, környékén földszintes és emeletes szobák, folyó víz, forráskút, medence, belül pedig földszintes és emeletes házak, konyha és egyéb.¹⁹⁶

*A csiftlikék felsorolása*¹⁹⁷

1. Kirdanics falu közelében 7 csiftet kitevő szántói, 3 fekete¹⁹⁸ ökre, 1 szőlő-je és kertje, 1 háza, a ház alatt hombárja, 6 pár vízibivalyökre, ökoristállóí, némi rétje, a nevezett falu közelében pedig vízibivalytenyészete¹⁹⁹ van. Tanúsították, hogy a 7 csiftből 3 az elhunyt Haszán aga fiának, Hüsejñ csavusnak az anyjától származott át, 4 pedig a megboldogulté volt. Azt mondták, hogy a házak és az istállók földje is a fiáé. Az említett bivalytenyészetben a tehének száma 27, a fiatal bikáké 4, a tavalyiaké 8, és van 11 borjú, vagyis összesen 50 növendék és kifejlett állat. A nevezett telepen van még 7 betöretlen kanca és két csikó. Az említett kirdanicsi csiftlikjén álló, mészből épült²⁰⁰ csürjében körülbelül 110 jük²⁰¹ búza, ami csak négy arasszal van lejjebb a csür tetejénél; egyik odalán pedig körülbelül 40 jük árpa²⁰² és 25 darab méhkaptár.²⁰³

2. Valtedzs faluban 8 csiftet kitevő szántói és fészerei vannak; hat csift fészereinek fedele van, két csift beállásra szolgáló fészere felül nyitott, és az összes szántót felesbérlok művelik. A részesművelők fészereinek és a szalmásfészereknek a száma összesen 15. Az említett Valtedzs falubeli csiftlik csürjében körül-

196 *Ve nefsi Talandada enar bahçesi ve taşrada tahtani ve fevkani odalar ve ma-i carisi ve fiskiyyesi ve havzi ve içerüde tahtani ve fevkani evler ve matbah ve gayre.*

197 Az alábbiakban nem mindig az eredeti sorrendet követem, és az egyazon csiftlikre vonatkozó bejegyzéseket azonos tételszám alatt, egymás után közlöm.

198 *Kara sığır*. Kétféle állatot neveztek így: 1. fekete marha; Közép-Anatóliából származó, kis termetű, a kemény és száraz éghajlatot jól tűrő marhafajta. 2. házibivaly (*Bos bubalus*). Bár hiányzik bárminő konkrét fogódzó, más források (pl. *Ömer Lûtfi Barkan*: XV ve XVI inci asirlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları. Kanunlar. İstanbul, 1943. 188.) alapján úgy vélem, hogy itt inkább az előbbiről vagy a közönséges szarvasmarháról lehet szó.

199 *Su sığırı (Bubalus bubalis)*.

200 Vagy 'mész építésű', az eredetiben: *kireç yapu* (vö. *Ö. Barkan*: Edirne i. m. 239.: *iki bab taş ve kireç divarlı evleri*). Mészhabarccsal vagy mészvakolattal készült?

201 Egy 1569-es agribozi törvénykönyv szerint a búza és az árpa mérésénél a jüköt 8 isztambuli kilével (1 kile = 25,656 kg) számították (*Ö. L. Barkan*: Kanunlar i. m. 341). Ezek szerint 1 jük búza 205,248 kg-ot nyomott. A 110 jük tehát 22 577,28 kg-nak, durván 22,5 tonnának felel meg.

202 8209,92 kg, kerekítve 8,2 tonna.

203 *Kariye-i Kirdaniç kurbinde yedi çift mütehammil tarlaları ve üç aded kara sığır öküzi ve bir kıta bağı ve bahçesi ve bir evi ve evün altında anbarı ve altı çift su sığırı öküzi olub ve öküz damları ve bir mikdar çayırı ve kariye-i mezbure kurbinde bir su sığırı mandırası. Zikr olunan yedi çiftin üç çifti merhum Hasan ağanın oğlu Hüseyin çavuşun validesinden intikal edüb dört çift merhumundur deyü şahadet eylediler. Ve evlerin ve damların yerleri dahi oğlunundur deyü haber verdiler. Ve zikr olunan su sığırı mandırasında dişi su sığırı yigirmi yedi aded ve tosun dört ve bildirki sekiz ve on bir buzağı ki cemen sagır ve kebir elli res olur. Ve zikr olunan mandırada yedi res yond ve iki res tay. Ve zikr olunan Kirdaniç çiftliğinde kireç yapu anbarında tahminen yüz on yük buğday ki anbardan dört karış mikdarı aşağı ve bir tarafında dahi tahminen kırk yük arpa ve yigirmi beş aded kovan.*

belül 80 jük²⁰⁴ búza található a valtedzsi és a Hajreddin pasa-féle adóbérlet terményéből. Tanúsították, hogy mindez a fia, Hüszejn csaus kötelezettségén lévő valtedzsi és Hajreddin pasa hátraléka [nevű] adóbérletből származik.²⁰⁵

3. Talanda alkerületben, a Babavicsa nevű falu határában 4 csiftet kitevő szántója van, amelyet felesbérloknek adtak ki. Azt mondták, hogy az említett 4 csiftnyi szántó a többi szántóhoz képest 1 csiftet sem ér. A összes tartományi előkelő tanúsította, hogy a fia kiházásításakor neki adta ajándéku, most is ő bir-tokolja.²⁰⁶

4. Talandában 6 csiftet kitevő, szétszórtan fekvő szántói vannak, amelyeket felesbérloknek adtak ki.²⁰⁷

5. A Pozsi nevű falu határában 1 csiftet kitevő szántója és 1 fészere, a Mur-gazsi nevű falu határában 2 csiftet kitevő szántói vannak, valószínűleg felesbér-
lők kezén; azt mondták, hogy a fiáé.²⁰⁸

6. Meldon falu határában, a parton, 1 malom.²⁰⁹

7. Talanda közelében még 1 malom. Azt mondták, hogy a hat tulajdonosi
részről egy más személyé, őt rész a boldogult Haszán agáé; télen járó malom,
megváltási joggal adták el.²¹⁰

8. Tanúsították, hogy az alábbiak a szent dzsámi alapítványát képezik:

1 bolt – egyik felében borbély, a másikban pazardzsi²¹¹

1 bolt, benne szintén pazardzsi

2 kis bolt, benne papucskészítők

1 pékkemence

1 pazardzsi bolt

1 kávéház

204 16 419,84 kg, kerekítve 16,4 tonna.

205 *Ve kariye-i Valtecede sekiz çift mütehammil tarlaları ve damları olub altı çift damun örtüsi olup iki çift duracak damun üsti açık ve cümle-i tarlaları yarıcıdur. Cümle ortakçı damları ile samanlık on beş dam olur. Ve zikr olunan Valtec kariyesinde çiftlik anbarında Valtec ve Hayreddin paşa mukataası mahsulinden tahminen seksen yük buğday mevcud olub oğlı Hüseyin çavuş uhdesinde olan Valtec ve bakiyye-i Hayreddin paşa mukataasından olduğma şehadet eylediler.*

206 *Ve Talanda nahiyesinde Babaviçe nam kariye sinorında dört çift mütehammil tarlası olub yarıcı-lara verilmiş. Zikr olunan dört çift tarla sair tarlalara göre bir çift değmez deyü haber verdiler. Oğlını evlendürdüğü zamanda oğluna hibe eylemişdür ve oğlunun tasarrufundadır deyü cümle-i ayan-i vilayet şehadet eylediler.*

207 *Ve nefsi-i Talandada altı çift mütehammil müteferrika ve perişan tarlaları yarıcı-lara verilmiş.*

208 *Poji nam kariye sinorında bir çift mütehammil tarla ve bir dam ve Margaji nam kariye sinorında iki çift mütehammil tarlaları olub yarıcı-larda imiş; oğlun[đur] deyü haber verdiler.*

209 *Kariye-i Meldon sinorında yalıda bir göz asiyab.*

210 *Ve Talanda kurbinde bir göz değirmen dahi ki altı hissenün bir hissesi ahar kimesnenün olub beş hissesi merhum Hasan ağanun olub kış değirmenidür, bey bi'l-vefa ile bey olmuşdur deyü haber verdiler. A megváltási joggal törtéző eladásra ld. Joseph Schacht: An Introduction to Islamic Law. Oxford, 1964. 78.*

211 A pazardzsi jelentése: vásáros, piaci eladó, árus. Itt láthatólag konkrétan értelemben szerepel, de ez a rendelkezésre álló adatok alapján megfejtethetlen.

Tanúsították, hogy az említett boltok helye a szent dzsámi alapítványát képezi, s az épületeket a boldogult Haszán aga javította ki vagy húzta fel; a napi bérleti díj összesen 10 akcsét tesz ki, és a szent dzsámi személyzete kapja.²¹²

9. A pásztorok kötelezettségén van 756 birka és 47 bárány, 1449 kecske és 211 gödölye.²¹³

Íratott az 1602. év október 19. napján. Ami ebben benne van, az így van. Írta a jelentéktelen Musztafa, talandai kádi. Íratott a szegény Mehmed, agribozi pénzügyi felügyelő közreműködésével.

Ó!

Az említett Haszán aga pénzügyi ellenőrnek a boldogságos kapudán pasa öngagsága²¹⁴ közreműködésével Agribozban eladott állatai

		Érték
1. Szürke málhás ló ²¹⁵	1 darab	1 260
2. Pej hátasló ²¹⁶	1 darab	4 000
3. Pej hátasló, kicsi	1 darab	2 200
4. Szürke hátasló ²¹⁷	1 darab	2 200
5. Öszvérek ²¹⁸	1 oszlop ²¹⁹	12 000
Két öszvér csikó volt, és Abd lányának, Gülnek adták el őket.		
6. Tevék ²²⁰	2 oszlop és 1 darab	48 000
Ebből		
	átadva	30 000
	hátralék	18 000

212 *Cami-i şerife vakıfdur deyü şehadet eylediler: bir dükkân bir tarafı berber ve bir tarafı pazarcı; bir dükkân dahi pazarcı; iki küçük dükkân dahi papuçcı; ve bir ekmekçi furunu; ve bir pazarcı dükkânı; ve bir kahvehane. Zikr olunan dükkânların yerleri cami-i şerifün vakfı olub binasın merhum Hasan ağa meremmet ve bina eylemiş; cümle yevmi on akçe kira olur cami-i şerifün huddamına verilür deyü şehadet eylediler.*

213 *Yedi yüz elli altı koyun ve kırk yedi kuzı çobanlar uhdesinde olub ve bin dörtyüz kırk dokuz res keçi ve ikiyüz on bir res oğlak olub çobanlar uhdesindedür.*

214 A földközi-tengeri oszmán flotta főparancsnoka, a szigetvilági beglerbégség (Dzsezair-i Bahr-i Szefid) kormányzója. Közreműködését az indokolja, hogy az agribozi szandzsák az ő közvetlen joghatósága alá tartozott. Vö. *İdris Bostan: The Establishment of the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid*. In: *The Kapudan pasha. His Office and his Domain*. Ed. by Elisabeth Zachariadou. Rethymnon, 2002. 241–251.

215 *Bargir-i kir.*

216 *Esb-i doru.*

217 *Esb-i kir.*

218 *Esteran.*

219 *Katar. Egy katar: 6 állat.*

220 *Şüturan.*

Az említett tevék száma – két oszlop plusz egy – tizenhárom. 48 ezer akcse értékben valamennyi Hizir bég kötelezettségén volt.²²¹ Ebből 30 ezer akcsét átadott, 18 ezret pedig, mivel szerinte a nevezett Haszán aga tartozott neki, visszatartott, majd Haszán aga fiának utalt át. Íratott 1602. november 10-én. Írta a hitvány teremtmény, Elhadzs Haszán fia Musztafa, athéni kádi, az agribozi liva pénzügyi felügyelője. Nyerje el a bűnbocsánatot!

PÁL FODOR

FUR OF LYNX AND ARABLE LAND

THE WEALTH OF AN OTTOMAN TAX FARMER IN THE EARLY SEVENTEENTH CENTURY

At the turn of 16th and 17th centuries the tax farmer (*mültezim*) was probably a most hated figure in the Ottoman Empire. Tax farmers were used for the collection of the central state revenues as early as in the 15th century, but their role in running the state finances had become essential by the later half of the 16th century. This was due to a variety of factors, first of all to a merging of military-administrative and fiscal positions within the state apparatus. By this time the fiscal inspectors (*nazır*), who originally supervised the operation of the tax farms, had also become contractors and, similarly to the ordinary tax farmers, had been commissioned in return for making higher bids and huge payments in advance. The “hero” of this article, a certain Hasan, was also an inspector. He was a resident of Talanda, a town in East-Central Greece, and died in the nearby Salona in 1602. Immediately after his death his estates were inventoried. On the basis of this list an assessment can be made of the wealth a provincial contractor could accumulate at the time.

His personal belongings (household appliances, furniture, clothing articles, textiles, furs, coverings, harnesses, arms, etc.) were valued at 141 466 *akçes*. In addition, he possessed 4 horses, 6 mules and 13 camels worth 48 000 *akçes* and 32 132 *akçes* in cash. Together with the immovable, farms and live-stock that were enumerated without their monetary equivalent, the total wealth of Hasan *ağa* can be estimated somewhere between 300,000 and 500,000 *akçes*; it cannot be excluded that it even amounted to the latter sum. The most intriguing feature of the inventory is the high number of immovable and farms (*çiftlik*) owned by Hasan *ağa*. He was the possessor of a big and a smaller *çiftlik*-centre, a live-stock farm, flocks of sheep and goat, as well as vast arable lands. The extension of the latter was about 225 ha and he had them cultivated by share-croppers. There were twenty-two tons of wheat and eight tons of barley in his granaries worth more than 45,000 *akçes*. Judging from his inventory of estates, Hasan *ağa* may have been a highly successful businessman who could climb to the upper layer of the Ottoman society where a fortune of 200–300,000 *akçes* was considered indispensable for someone to be regarded as a man of substance. This evaluation is corroborated by the fact that he owned eight slaves which only the most well-to-do Ottomans could afford.

221 Kiléteről semmit sem tudni, de nyilvánvalóan ő intézte az állatok eladását.